

**QIZLARNI JAMIYATDAGI IJTIMOIIY FAOLLIGINI PSIXOLOGIK FENOMEN SIFATIDA
TADQIQ ETISHNING ILMIY TALQINI****Sodiqova Gulbarno Odiljon qizi** – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktorigulbarno92@mail.ru*Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti universiteti***НАУЧНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ДЕВУШЕК
В ОБЩЕСТВЕ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА****Содиқова Гульбарно Одилжоновна** – доктор философии по психологическим наукам*Узбекский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои***SCIENTIFIC PERSPECTIVES ON THE STUDY OF GIRLS' SOCIAL ACTIVITY IN SOCIETY
AS A PSYCHOLOGICAL PHENOMENON****Sodiqova Gulbarno Odiljonovna** – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences*Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature*

Tayanch so'zlar: ijtimoiy faollik, qizlar, psixologik fenomen, gender tenglik, motivatsiya, empatiya, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiylashuv, liderlik, kommunikativlik, ijtimoiy muhit, jamiyat.

Rezyume. Maqolada, qizlarning jamiyatdagi ijtimoiy faolligi psixologik fenomen sifatida tahlil qilinadi. Ijtimoiy faollikning motivatsion, kognitiv, emotsional va xulq-atvor komponentlari, shuningdek, shaxsiy va ijtimoiy omillarning ta'siri yoritiladi. Qizlarning ijtimoiy faolligi ularning kommunikativ qobiliyatlari, empatiya, mas'uliyat va ijtimoiy moslashuvchanlik kabi psixologik xususiyatlari bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda gender rollari, ijtimoiy muhit va ta'lim tizimining ta'siri ham alohida ahamiyat kasb etadi. Natijada qizlarning ijtimoiy faolligi jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omil sifatida asoslanadi.

Ключевые слова: социальная активность, девушки, психологический феномен, гендерное равенство, мотивация, эмпатия, личностное развитие, социализация, лидерство, коммуникабельность, социальная среда, общество.

Резюме. В статье анализируется социальная активность девушек как психологический феномен. Рассматриваются мотивационные, когнитивные, эмоциональные и поведенческие компоненты социальной активности, а также влияние личностных и социальных факторов. Социальная активность девушек изучается в контексте их коммуникативных способностей, эмпатии, ответственности и социальной адаптивности. Особое внимание уделяется влиянию гендерных ролей, социальной среды и системы образования. В результате обосновывается, что социальная активность девушек является важным фактором устойчивого развития общества.

Key words: social activity, girls, psychological phenomenon, gender equality, motivation, empathy, personal development, socialization, leadership, communication skills, social environment, society.

Summary. This study analyzes the social activity of girls as a psychological phenomenon. It examines the motivational, cognitive, emotional, and behavioral components of social activity, as well as the influence of personal and social factors. The social activity of girls is considered in relation to their communicative abilities, empathy, responsibility, and social adaptability. Special attention is given to the impact of gender roles, social environment, and the education system. As a result, it is substantiated that girls' social activity is an important factor in the sustainable development of society.

Kirish. Hozirgi mustaqil O'zbekiston o'z yangilanish yo'lini tanlab, barqaror rivojlanishning umume'tirof etilgan global konsepsiyasiga qo'shildi hamda insonparvar fuqarolik jamiyatini, demokratik huquqiy davlatni barpo etish, ijtimoiy yo'naltirilgan barqaror bozor iqtisodiyotiga tayangan holda rivojlanish, jahon hamjamiyati va axborot makoniga integratsiyalashuv yo'lida dadil qadam tashlamoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan strategik yo'nalishlar tizimida inson manfaatlarining ustuvorligi, ijtimoiy adolat va umumiy hamjihatlikni ta'minlash, ma'naviyat va milliy o'zlikni tiklash kabi tamoyillar asosida davlat tomonidan erkaklar va ayollarning tengligi alohida e'tirof etilib, ularning teng huquq va erkinliklari amalda ta'minlanmoqda. XXI asr boshida jahon sivilizatsiyasi murakkab o'zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Qizlarning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini psixologik fenomen sifatida tadqiq etish zamonaviy ijtimoiy psixologiya va gender tadqiqotlarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvda ijtimoiy faollik shaxsning jamiyat hayotidagi turli faoliyat turlarida ongli, maqsadga yo'naltirilgan va ijtimoiy ahamiyatga ega ishtiroki sifatida

talqin qilinadi. Qizlarning ijtimoiy faolligi ularning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy rol va maqomlarni egallashi hamda jamiyatdagi gender tenglik jarayonlarida faol subyekt sifatida ishtirok etishi bilan bevosita bog'liqdir.

Ilmiy talqinga ko'ra, ijtimoiy faollik murakkab psixologik tuzilma bo'lib, u motivatsion, kognitiv, emotsional va xulq-atvor komponentlarining o'zaro bog'liqligi asosida shakllanadi. Qizlarning ijtimoiy faolligi, avvalo, ularning ichki motivatsiyasi, ijtimoiy ehtiyojlari, qadriyat yo'nalishlari va jamiyatga bo'lgan munosabatlari bilan belgilanadi. Shuningdek, emotsional barqarorlik, empatiya, mas'uliyat hissi va ijtimoiy faollikka tayyorlik darajasi ham muhim psixologik omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Qizlarning ijtimoiy faolligi ko'pincha kommunikativ va ijtimoiy-emotsional sohalarida kuchliroq ifodalanadi. Ular jamoaviy faoliyatda ishtirok etish, yordam ko'rsatish, ijtimoiy loyihalarda qatnashish, ta'lim va madaniy faoliyatlarda faollik ko'rsatish kabi yo'nalishlarda nisbatan yuqori faollik namoyon etadilar. Bu holat ijtimoiylashuv jarayonida shakllanadigan gender rollari, tarbiya muhiti va ijtimoiy stereotiplar bilan ham bog'liqdir.

Psixologik nuqtayi nazardan qizlarning ijtimoiy faolligi ularning shaxsiy sifatleri bilan uzviy bog'liqdir. Bunda empatiya, mehribonlik, mas'uliyat, o'zini nazorat qilish, ijtimoiy moslashuvchanlik va hamkorlikka moyillik kabi sifatlar muhim rol o'ynaydi. Ushbu sifatlar qizlarning jamoaviy faoliyatda samarali ishtirok etishiga va ijtimoiy muhitga tez moslashishiga yordam beradi.

Ijtimoiy faollikni psixologik fenomen sifatida o'rganishda yana bir muhim jihat – bu shaxsning o'zini anglash darajasi va o'z-o'zini baholash tizimidir. Qizlar o'zlarini ijtimoiy faol subyekt sifatida qanchalik qabul qilsa, ularning jamiyatdagi ishtiroki shunchalik faol va barqaror bo'ladi. Shu bilan birga, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, ta'lim tizimi va tengdoshlar guruhi ham ularning faolligini shakllantiruvchi asosiy tashqi omillar hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qizlarning ijtimoiy faolligi faqat individual xususiyatlar bilan emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar va gender tenglik darajasi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Gender tengligi yuqori bo'lgan jamiyatlarda qizlarning tashabbuskorligi, liderlik salohiyati va ijtimoiy loyihalardagi ishtiroki sezilarli darajada ortadi.

Global ekologik va ijtimoiy muammolarning keskinlashuvi sharoitida milliy va xalqaro darajada muvofiqlashtirilgan yondashuv zarurati ortib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, 1987-yilda BMT huzuridagi Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha Xalqaro komissiya (Brundtland komissiyasi) tomonidan ishlab chiqilgan "barqaror rivojlanish" konsepsiyasi eng muhim strategik yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Barqaror rivojlanish g'oyasi insoniyatning umumiy manfaatlarini tan olishga asoslanib, jamiyatda barcha insonlar hamjihatlikda yashashi mumkin bo'lgan muvozanatli tizimni shakllantirishga qaratilgan yondashuvni ifodalaydi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston ushbu global konsepsiyaga qo'shilib, inson huquqlari va ijtimoiy himoyani rivojlantirishga qaratilgan bir qator institutlarni tashkil etdi. Jumladan, Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz, Ombudsman instituti, qonunchilik monitoringi markazlari, jamoatchilik fikrini o'rganish markazlari hamda boshqa nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyat yuritmoqda.

Bugungi kunda respublikada o'nlab xotin-qizlar jamoat tashkilotlari faoliyat olib bormoqda. Mustaqillikdan so'ng xalqaro huquqiy hujjatlar va global ayollar harakati tajribalari keng jamoatchilik uchun ochiq bo'ldi. O'zbekiston Markaziy Osiyoda birinchilardan bo'lib BMTning "Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risida"gi Konvensiyasiga qo'shildi hamda Pekin konferensiyasida belgilangan tamoyillarni qo'llab-quvvatladi. Bu jarayonlar jamiyatda xotin-qizlarning ijtimoiy faolligi ortib borayotganini ko'rsatadi. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti nuqtayi nazaridan ayollar ijtimoiy hayotning faol subyektiga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, jamiyat rivojlanishi faqat bir yo'nalishda kechsa, tizimli nomutanosibliklar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun barqarorlik, avlodlararo uzviylik va ijtimoiy muvozanatni ta'minlash muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Natijalar. Tadqiqotda "ijtimoiy faollik – jamiyat barqaror rivojlanishining omili" degan ilmiy g'oya asoslanadi. Ayniqsa, xotin-qizlar misolida ijtimoiy faollikning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, uning salohiyati va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu nuqtayi nazardan,

ayollarning ijtimoiy salohiyati jamiyat umumiy salohiyatini oshiruvchi muhim omil sifatida qaraladi. Shuningdek, ishda gender tengligi, bandlikdagi kamsitish, mehnat haqi va martaba o'sishidagi nomutanosibliklar, oilaviy majburiyatlar bilan bog'liq ijtimoiy rollar taqsimoti, demografik ko'rsatkichlar (tug'ilish, o'lim darajasi, ayollar salomatligi) kabi muammolar ham ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda statistik ma'lumotlar, sotsiologik kuzatuvlar hamda matematik modellashirish usullaridan foydalanilgan.

Shu bilan birga, tadqiqotda mavjud ilmiy adabiyotlar ham keng tahlil qilinib, uch asosiy yo'nalish ajratilgan:

1. **Ijtimoiy faollik fenomeni** – O.A.Abdukahharov, N.N.Belyakova va boshqalar ishlarida ushbu tushunchaning nazariy asoslari yoritilgan.

2. **Barqaror rivojlanish konsepsiyasi** – M.Weber, N.Kon, K.Mannheim kabi olimlarning avlodlar uzviyligi va ijtimoiy rivojlanish haqidagi qarashlari o'rganilgan.

3. **Xotin-qizlar muammosi** – ayollarning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy faolligi, ularning jamiyatdagi o'rni va mehnat faoliyati turli olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Ijtimoiy faollikning psixologik tavsifi ijtimoiy faollikning tuzilmasini aniqlash, uning mezonlarini belgilash, namoyon bo'lish darajalarini va rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni o'rganish bilan bog'liqdir. Faollik darajasi, uning davomiyligi, barqarorligi va boshqa ko'rsatkichlari motivatsion, emotsional hamda boshqa komponentlarning o'zaro uyg'unligi va optimal birikmasiga bog'liq bo'ladi. Ijtimoiy faollik shaxsning subyektiv sifatleri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u shaxsning atrof-muhitga bo'lgan munosabatlar tizimi orqali namoyon bo'ladi. U shaxsning o'zini o'zgartirishiga hamda jamiyat talab va ehtiyojlariga muvofiq ravishda tashqi muhitni o'zgartirishga yo'naltirilgan faoliyat sifatida yuzaga chiqadi.

Ijtimoiy faollikni integrativ tushuncha sifatida talqin qiluvchi yondashuvga ko'ra, u shaxsning boshqa odamlar bilan o'zaro faoliyat jarayonida namoyon bo'ladigan holatini ifodalovchi xususiyat sifatida qaraladi. Bu faoliyat ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadlar bilan belgilanadi va shaxsning jamiyatdagi o'rnini faollashtiradi [1:42]. Ijtimoiy faollik turli faoliyat turlarida shakllanib boradi. Shaxs ijtimoiy tajribani egallagan sari va kengroq muloqot doirasiga kirgan sari uning ijtimoiy faolligi ham ortib boradi. Faollikning ahamiyati uning mazmuni va yo'nalishi, jamiyatning obyektiv ehtiyojlariga qanchalik mos kelishi bilan belgilanadi.

Yoshlarning jamiyat va davlat hayotida mustaqil ishtirok etishga intilishi turli yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Bu esa ijtimoiy faollik shakllarining rang-barangligini keltirib chiqaradi: o'z ijtimoiy guruh hayotida ishtirok etish, volontyorlik va ko'ngillilik faoliyati, siyosiy hayotda qatnashish, fuqarolik pozitsiyasini ifodalash, inson huquqlarini himoya qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy tashabbus va loyihalar yaratish, yoshlar tashkilotlarida ishtirok etish, yoshlar yetakchiligi, xayriya ishlari, o'zini o'zi boshqarish tizimlarida qatnashish hamda ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonlarida ishtirok etish va boshqalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalar uchun eng ko'p tanlanadigan yo'nalishlar quyidagilardir: guruh va jamoa hayotida faol ishtirok etish, ijtimoiy ahamiyatga ega dasturlarda qatnashish, ijtimoiy jihatdan zaif guruhlariga ko'maklashish. Shuningdek, talabalar

orasida liderlikka intilish, ya'ni guruhni boshqarish yoki turli tadbirlarni tashkil etish istagi ham sezilarli darajada namoyon bo'ladi. Biroq tashabbuskorlik, ijtimoiy innovatsiyalarni ilgari surish, mentorlik va tajriba almashish kabi shakllar nisbatan kamroq uchraydi, bu esa yoshlarning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkoniyatlari cheklanganligini ko'rsatadi [2:199].

Jamiyat hayotining turli sohalariga ko'ra ijtimoiy faollikning quyidagi shakllari ajratiladi: siyosiy, fuqarolik, madaniy, ijodiy, mehnat, kommunikativ va biznes faollik. Yoshlar faolligi ko'proq madaniy-dam olish, ta'lim, kasbiy rivojlanish va ijtimoiy rivojlanish sohalarida namoyon bo'ladi. O'rtacha darajada esa badiiy-estetik, sport va siyosiy sohalarida faollik kuzatiladi. Eng past daraja esa iqtisodiy, ilmiy-tadqiqot, oilaviy va fuqarolik-huquqiy sohalarida qayd etilgan. Tadqiqotlar shuni ham ko'rsatadiki, yigitlar ko'proq kasbiy va sport faoliyatida, qizlar esa fuqarolik-huquqiy sohada faolroq ishtirok etadilar [2:201].

Yoshlarning ijtimoiy faollik darajasi bir qator psixologik ko'rsatkichlar orqali baholanadi: faoliyat erkinligi, ongli harakat, ijtimoiy mas'uliyat, ijodiy ishtirok, maqsadga yo'naltirilganlik, ijtimoiy foydalilik, tashabbuskorlik va motivatsiya.

Ijtimoiy faol shaxsning integral sifati sifatida tashabbuskorlik qaraladi. Tashabbuskorlik shaxsning mustaqil boshlang'ich harakatlarga qodirligi, tadbirkorligi va faoliyatga ehtiyojining shakllanganligi bilan bog'liqdir. Ijtimoiy yo'naltirilgan tashabbuskorlik esa insonlarni tushuna olish, ularga javob bera olish, hamdardlik qilish, beg'araz yordam ko'rsatish va boshqalarning holatiga befarq bo'lmaslik kabi sifatlarni o'z ichiga oladi. Yoshlarning ijtimoiy o'zini anglash jarayoni ularning o'zini ijtimoiy faol shaxs sifatida tasavvur qilishlari bilan bog'liq. Yoshlar yetakchilari o'rtasida o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, yigitlar ijtimoiy faollikni kuchli iroda, o'ziga ishonch, qat'iyatlilik, mas'uliyat, tashkilotchilik, ochiqlik, stressga chidamlilik, topqirlik, talabchanlik va ishonchlilik kabi sifatlarni bilan bog'lashgan. Qizlar esa ijtimoiy faollikni mas'uliyat, irodalilik, qat'iyat, mehribonlik, o'ziga ishonch, ochiqlik, ijrochilik, aniqlik, adolatparvarlik, qat'iylik va xarizmatiklik bilan bog'laydilar [4:65].

Muhokama. Demak, gender omili nafaqat talabalarning ijtimoiy faollik darajasiga, balki ularning ijtimoiy rollarni (tashabbuskor, tashkilotchi, koordinator, ijrochi yoki yordamchi) qabul qilishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bu omil yoshlarning o'zini lider sifatida tasavvur qilishiga ham ta'sir etadi.

Adabiyotlar

1. Bandura A. On the Functional Properties of Perceived Self-Efficacy Revisited. // Journal of Management, 38(1), 2012. – P. 9-44.
2. Eagly A. H., Carli L. L. The Female Leadership Advantage. // Journal of Social Issues, 69(3), 2013. – P. 476-486.
3. World Bank. Women, Business and the Law 2015: Getting to Equal. – Washington, DC: World Bank, 2015. – P. 1-210.
4. United Nations Development Programme. Human Development Report: Human Development for Everyone. – New York: UNDP, 2016. – P. 45-132.
5. OECD. The Pursuit of Gender Equality: An Uphill Battle. – Paris: OECD Publishing, 2017. – P. 23-180.
6. United Nations Women. Turning Promises into Action: Gender Equality in the 2030 Agenda. – New York: UN Women, 2018. – P. 10-95.
7. World Economic Forum. Global Gender Gap Report 2020. – Geneva: WEF, 2020. – P. 3-120.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi PF-4235-son Farmoni.

Biroq shaxsning ijtimoiy faolligi faqatgina jins va yosh xususiyatlariga emas, balki ijtimoiy muhit xususiyatlariga ham bog'liqdir. Talabalik davri yoshlarning eng ijtimoiy faol qatlami bo'lib, u yashash, mehnat va turmush sharoitlarining o'ziga xosligi, ijtimoiy xulq-atvor va psixologik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Yosh davri shaxsiy o'zini anglash va dunyoqarashning shakllanishi, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish hamda hayotiy o'zini belgilash bosqichidir. Talabalarda ijtimoiy faollikning rivojlanishi shaxsning subyekt sifatida shakllanishi bilan bog'liqdir. Yoshlik davri shaxsiy sifatlarning murakkab shakllanishi, axloqiy va estetik hislarning rivojlanishi, xarakter barqarorlashuvi hamda kattalar uchun xos ijtimoiy rollarni egallash bosqichi hisoblanadi. Subyektlik va ijtimoiy faollikning umumiy ko'rsatkichi sifatida talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarligi namoyon bo'ladi. Shaxs ijtimoiy faolligini rivojlantirishning samarali modeli sifatida ta'lim muassasasida tashqi (darsdan tashqari) faoliyat tizimini, jumladan, ijtimoiy animatsiyani tashkil etish hisoblanadi. Bunday yondashuv-lar yoshlar uchun kreativ muhit yaratishga asoslanadi va ularga o'z tashabbuslarini amalga oshirish imkonini beradi. Aynan "o'z makoni"ning mavjudligi yoshlarning ijtimoiy faolligini kuchaytiruvchi muhim omil bo'lib, ularga ijodkor va yaratuvchi sifatida o'zini namoyon etish imkonini beradi [5:113]. Ijtimoiy faollikni rivojlantirishning yana bir muhim yo'li yoshlarni maqsadli ijtimoiy foydali faoliyatga jalb etishdir. Bunda ular o'z harakatlarining ijobiy natijasini bevosita ko'ra oladilar. Bu jarayon yoshlarni mavjud tashabbuslarga qo'shish va ijtimoiy qadriyatlarni amalda ko'rsatish orqali amalga oshiriladi.

Xulosa. Shuningdek, guruhii muhokamalar, ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega muammolarni birgalikda tahlil qilish ham ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday tajriba talabalarda adekvat o'zini baholashni shakllantiradi, ijtimoiy rivojlanishga ehtiyojni kuchaytiradi hamda ijobiy emotsional muhitni yaratadi.

Umuman olganda, ijtimoiy faollikni rivojlantirish shaxsning maqsadlari, optimal shakl va metodlarni o'z ichiga olgan maxsus ijtimoiy vaziyatlar tizimini yaratish sifatida tushuniladi. Psixologik-pedagogik jarayonda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: birinchidan, ijtimoiy faollik shaxs munosabatlari tizimi sifatida shakllanadi va uning hayotiy pozitsiyasida namoyon bo'ladi; ikkinchidan, shaxsning innovatsion, motivatsion, intellektual va ma'naviy salohiyati uning guruh maqsad va me'yorlariga mos tashkil etilgan faoliyat orqali ifodalanadi.